

En defensa de la poesia: pàgina web

Sílvia Llach Carles

Universitat de Girona

Introducció

La poesia és un gènere literari que es veu sotmès a una paradoxa: per un costat, és ben valorat socialment, ja que es considera que només la poden escriure uns "escollits" i també la poden llegir només els "iniciats". Però aquesta concepció genera una actitud en contra del mateix gènere: que els que no es consideren "escollits" ni "iniciats" fàcilment se n'allunyen, de vegades de forma definitiva. Alguns del tòpics que des de sempre acompanyen la poesia poden ajudar a entendre aquesta actitud.

En primer lloc, l'herència de la concepció romàntica del poeta-creador com a visionari, com a ésser excepcional que és tocat per una gràcia que el porta a manifestar-se artísticament. Lligat a aquesta idea general, s'hi pot associar la visió de la poesia com a expressió de sentiments. Sovint s'ha vist la poesia com un vehicle per buidar la part més íntima del poeta, cosa que redueix molt l'àmbit d'acció de la poesia i l'acosta perillosament a un camp que produeix molts efluvis delirants que no tenen res a veure amb la tasca poètica. Un tercer tòpic podria ser la limitada visió que hi ha sobre els recursos de la poesia, que de vegades es pot resumir en l'ús d'una sèrie de metàfores gastades i de la rima consonant.

Aquestes idees funcionen en tots els àmbits, i per tant també en l'àmbit escolar. Les pràctiques socials fan que els nens i nenes, encara que no hagin tingut una relació forta amb el gènere poètic, mostrin unes intuïcions no exemptes de preconcepcions. Per això, davant de pràctiques poètiques creatives, perpetuen els tòpics.

En el mateix àmbit educatiu, i especialment en el cicle superior de l'educació primària o en l'educació secundària, molta de la poesia que es fa és sobretot història de la literatura, concretament història de poetes il·lustres. En aquestes aproximacions, les dades biogràfiques de l'autor i l'obra ocupen bona part de l'atenció de l'aprenent, que ja està gastada quan accedeix a algun fragment directe de la seva obra. També en aquesta línia de treball, la selecció de molts poemes clàssics fa que en alguns casos la distància entre la forma d'expressió del clàssic (com per exemple, en poemes medievals o de la Renaixença Catalana) i la de la situació actual és massa gran i genera rebuig i desinterès.

Per aquestes raons, entre altres, s'ha intentat creat un recurs web que porti una visió més global i allunyada de tòpics de la poesia, i que alhora expressi algunes de les possibilitats que té dintre de l'aula.

La pàgina web conté un tutorial de 10 punts que es comentaran tot seguit. Quant a la dinàmica de lectura que genera, la pàgina funciona com un diàleg entre una veu-narrador i l'estudiant com a interlocutor. Se li proposen qüestions i exercicis alhora que se'l va acompanyant per tot el recorregut. Al final del comentari del contingut de la pàgina web s'afegiran algunes opinions que diversos usuaris han fet arribar sobre l'experiència de navegació en aquesta pàgina.

Què és la poesia?

En aquest apartat s'ofereix una definició de poesia funcional, no ontològica. Es defensa la idea pragmàtica que convertim en poesia allò que decidim llegir o escoltar com a poesia, que la majoria de vegades ja se'ns presenta culturalment com a poesia. Deixant de banda el tema de la qualitat, de la valoració literària, es defensa que aquest tipus de lectura/escolta existeix i és definitiva per delimitar el gènere des d'un punt de vista actual.

Per fer-ho, es parteix d'un exercici de lectura de dos poemes. Un és un poema que es presenta en forma de prosa i l'altre és un titular de diari que es presenta en forma de poema. L'exercici és semblant al que feia I. A. Richards a Cambridge, a començaments del segle XX, però amb un objectiu diferent. Richards, un dels exponents del *New Criticism*, volia fugir de les pràctiques historicistes i volia centrar-se en la lectura del text. En aquest cas, s'utilitza la seva pràctica per fixar-se en les operacions que fa el receptor del text, el lector.

L'exercici demostra que davant dels poemes, segurament per via cultural, adoptem una actitud receptiva única. Estem segurs que darrere d'aquella peça lingüística o visual hi ha una gran feina d'elaboració i per tant s'hi amaguen molts sentits i relacions ocultes. És a dir, que la lectura que fem d'un poema és una de les més completes que sabem fer.

A partir d'aquí s'aborda una definició de poema: Sabem que la intenció d'un autor no converteix un text en literari. Sabem que els textos literaris descontextualitzats moltes vegades no tenen cap tret diferencial, i que s'assemblen a altres textos. Però sabem que davant d'un suposat poema, fem una lectura especial. A partir d'això, decidim que literatura és allò que ens arriba com a literatura (perquè els cercles de la crítica i editorials ens ho administren com a tal) i que nosaltres decidim llegir com a literatura. Si nosaltres, com a lectors, no llegim en clau literària, el cercle no es pot completar.

Aquest factor provoca la lectura poètica. I aquest pot ser el fonament per a la didàctica de la literatura (i de la poesia): si la lectura literària és de les més profundes que hem après a fer, aquesta pràctica a les aules pot generar l'emergència d'habilitats que millorin la recepció de l'objecte literari, i que a més vagin molt més enllà d'això.

Per a què serveix, la poesia?

En aquest apartat es fa reflexionar l'estudiant sobre algunes de les concepcions habituals dels usos de la poesia, com ara les següents:

- No serveix per a res
- No té una finalitat pràctica, sinó que és un objecte estètic que genera una experiència estètica
- Serveix per treballar la llengua i per ser un model de llengua
- Serveix per jugar amb el llenguatge i el sentit
- Serveix per treballar continguts
- Serveix per educar en valors
- Serveix per expressar emocions i sentiments
- Serveix per transmetre i rebre cultura
- Serveix per expressar i transmetre ideologia
- Serveix per comunicar-se: un autor es comunica amb un lector i el lector amb altres lectors o amb ell mateix
- Serveix per passar una bona estona llegint

- Serveix per fer pensar

A continuació, un seguit de qüestions fan reflexionar l'estudiant sobre els possibles usos que pot tenir, i especialment li demana si creu que ha de treballar la literatura en un espai delimitat, exclusiu, o bé si la poesia s'ha de treballar conjuntament amb altres aspectes, per exemple, al servei de continguts de llengua.

Quin paper té la poesia en l'escola actual?

La següent secció aborda usos més concrets de la poesia a l'aula. En aquest apartat es fa reflexionar l'estudiant sobre algunes de les idees recurrents sobre poesia, com per exemple que és minoritària i elitista, o que la poesia (la literatura) no és tan important com la llengua.

També es tenen en compte diverses pràctiques habituals de poesia a l'escola que es relacionen amb experiències no positives explicades pels mateixos estudiants, com ara:

- Escriure un poema per Sant Jordi. Genera el que anomenem "pànic al full blanc".
- Aprendre de memòria el poema de Nadal.
- Il·lustrar un tema amb un poema. Per exemple: fer servir un poema sobre els avets per parlar de medi natural.
- Parlar de poetes i aprendre dades biogràfiques i llibres importants.

Què demana el currículum vigent de primària?

En aquesta secció hi ha un seguit de fragments extrets del document normatiu que desenvolupa el currículum d'Educació Primària. Els apartats estan seleccionats per la proximitat que poden tenir amb la poesia a l'escola.

La didàctica de la poesia, ara

En aquesta secció es traça l'eix bàsic que pot bastir la didàctica de la poesia a l'escola. S'usen elements provinents de la Teoria de la Literatura i s'adapten al context escolar.

Concretament, en aquesta secció es defensen dos usos de la poesia que semblen especialment adequats per a la situació actual, sobretot per a la contribució que pot fer la poesia a requeriments generals del currículum. En primer lloc, es tracta la poesia com a eina poderosa per millorar la lectura crítica. En segon lloc, es tracta d'usar la poesia per veure com la llengua actua per expressar el sentit. En la secció es desenvolupa més la primera qüestió, demanant a l'estudiant quin element li sembla més essencial en la didàctica de la poesia: l'autor, el text o el lector. Per fer-ho, es fa una ràpida visió històrica mostrant el desplaçament de l'interès des de l'autor (partint de la idea de l'autor durant el Romanticisme), cap al text (començament del segle XX), i cap al lector (meitats del segle XX). Un cop establertes les línies generals, a continuació es busquen les implicacions didàctiques que té el triangle autor-text-lector.

Sobre l'autor, s'argumenta que la informació sobre l'autor i el context històric són un seguit de coneixements que l'estudiant sol aprendre de forma mecànica. Es tracta d'un tipus d'enfocament didàctic poc actiu. En canvi, sobre el text i el lector, s'intenta convèncer l'estudiant que la lectura atenta del poema i l'estudi de les estratègies de lectura que adopta el lector són dues maniobres actives per part de l'aprenent. Si es deixa "de banda" l'autor i el context històric, el lector es pot apropiari del text poètic i es pot sentir capaç de bussejar en el text, extreure'n el sentit i extreure el seu propi sentit. L'objectiu és convertir-se en un lector hàbil amb tot tipus de textos, en un lector actiu, habituat, que desenvolupa capacitats més enllà dels textos poètics o literaris.

Pel que fa a la pertinença de l'estudi d'autors i contextos, s'argumenta que l'interès per aquest tema arribarà després. El lector hàbil que ja ha extret tot el sentit del poema i ha establert totes les relacions al seu abast, tindrà curiositat per saber més d'un poeta o d'una època. És en aquest

moment que aquests continguts no seran un plec de dades d'història sense sentit, sinó que en aquest moment es convertiran en el complement perfecte de l'apropiació personal del poema.

Poemes i literacitat crítica

Aquest apartat és un dels més desenvolupats de la pàgina web. Té l'objectiu d'utilitzar la poesia per desenvolupar la literacitat crítica dels lectors. La proposta se centra en la recepció del poema per part del lector i proposa que el lector faci el recorregut que ha fet el poeta en el sentit contrari: de la forma final a la proposta de sentit. L'objectiu no és recuperar la intenció de l'autor, sinó extreure el missatge del poema i sobretot resseguir les reflexions de l'estudiant. Per abordar aquest objectiu, s'usen tres processos habituals de la crítica literària: lectura, interpretació i valoració; i també es proposa un protocol de preguntes per abordar el poema a partir de Ballart (1998).

Quant a la primera qüestió, es diferencien els tres processos de la manera següent:

- Llegir: Comprendre el text literalment
- Interpretar: Donar sentit al text a partir de les presències i les absències. El text literari deixa uns forats que el lector omple amb el seu coneixement de món.
- Valorar: Utilitzar criteris de valor, mesurar la qualitat literària, manifestar i contrastar les pròpies opinions amb les que emergeixen del poema.

L'objectiu que es persegueix amb l'exercitació d'aquests mecanismes és que els estudiants desenvolupin capacitats interpretatives i valoratives que puguin extrapolar-se a tot tipus de discursos i textos; i per tant, ajudar a desenvolupar una literacitat crítica global.

Quant a la segona qüestió, en la pàgina es parteix del poema com a situació pragmàtica, com a enunciació, en el sentit que una veu parla, ens fa arribar un missatge. I per tant, es poden formular un seguit de preguntes a partir de Ballart (1998):

- La veu poètica: Qui parla? A qui s'adreça?
- El tema: Què diu?
- El to: Quin to té el poema? Després de llegir-lo, la sensació que deixa és positiva o negativa? El to és fonamental per veure què vol dir l'autor (no la veu). És l'element clau per interpretar poema i exercitar la literacitat crítica.
- La forma: Com està construït des del punt de vista del sentit i de la forma? Quins recursos utilitza? Com la llengua i el sentit funcionen conjuntament en el poema? Quines figures retòriques hi apareixen? Quin tipus de vers utilitza? I el tipus de rima? I el tipus d'estrofa?

Un cop establertes aquestes bases, la pàgina mostra una tipologia de poemes (Llach 2008) feta a partir de les operacions que els textos poètics escollits promouen en el lector. S'ha extret a partir de la lectura d'uns 2000 poemes adreçats a nens. Es tracta dels següents tipus:

1. Poemes d'interpretació literal o directa. Diuen el que diuen. És difícil buscar una interpretació més enllà de la lectura literal que fem. Si volem interpretar més enllà, hem de ser molt subjectius.
2. Poemes que afavoreixen estratègies interpretatives: són poemes que permeten una lectura literal, però obren a porta a interpretacions més generals. Aquest tipus de poemes afavoreixen el procés interpretatiu propicien la connexió entre el poema i el coneixement del món.
3. Poemes que afavoreixen estratègies valoratives. En aquests poemes hi ha un accés fàcil al que pensa el poeta a través de la veu poètica. Solen contenir judicis de valor, en forma de queixa o consell. Aquests poemes no afavoreixen tant el procés interpretatiu, perquè hi ha un pont que connecta les paraules del text amb la idea que vol transmetre el poeta. Així doncs, aquests poemes, més que afavorir el procés interpretatiu, afavoreixen el valoratiu, perquè obliguen a prendre partit i justificar-se amb arguments.
4. Poemes que afavoreixen el canvi de punt de vista: Afavoreixen els processos interpretatius i valoratius perquè aporten una visió nova de la realitat, perquè ajuden a percebre el món des

de la perspectiva de l'altre. Sembla que poden ser molt útils per fomentar el sentit crític i per entendre situacions quotidianes de les aules actuals, tan multiculturals.

5. Poemes que afavoreixen la intertextualitat o connexions entre textos. Aquests poemes estableixen connexions obligades amb altres textos i amb aspectes culturals (història, actualitat, frases fetes, dites i refranys...). Afavoreixen, doncs, el procés interpretatiu.
6. Poemes que usen el sentit de l'humor, especialment la ironia. Són recursos que porten a una visió distant i crítica de la realitat i per tant afavoreixen la interpretació crítica.
7. Poemes que utilitzen el que anomenen "objectes transmissors". Aquests objectes són triats pel poeta per expressar una idea més genèrica; és a dir, són el receptacle de les emocions, sensacions, pensaments... En aquest punt ens hem basat en diferents formulacions teòriques, com el "correlatiu objectiu" (T.S. Elliot 1920) o bé la relació entre tema genèric i tema específic (G.Ferrater 1988, original de 1954). Segons Ferrater, un tema genèric (ideologia) es presenta en la forma d'un tema específic (gest on es concreta l'anterior).

El valor literari

En aquest apartat s'aborda el tema del valor literari, especialment dels criteris de valor. Es proposa una activitat en la qual es presenten diversos poemes sense cap informació relativa a la seva procedència, i es demana una valoració i una explicació dels criteris utilitzats: la llengua, la presència de recursos, les imatges poètiques, l'originalitat del tema, l'originalitat del tractament del tema...

Hi ha una poesia per a infants i una poesia per a adults?

En aquesta secció es demana a l'estudiant que reflexioni sobre el límit entre poesia per a adults i poesia per a infants i joves. Es defensa que des del punt de vista del tema, és difícil trobar el límit. No passa el mateix quant a la forma. Es pot dir que la forma sí que marca un límit, en el sentit que un nen/a pot ser que no entengui un poema a causa de la forma. I el mateix es pot dir des d'un punt de vista conceptual. Dit d'altra manera, els adults tenen accés a tot tipus de poesia, mentre que els nens troben un límit en aquells poemes que encara no poden entendre ni experimentar.

Poesia i llengua

Al final de l'itinerari didàctic s'aborda el tema de llengua, només quan s'han assolit tots els nivells que proposen els apartats precedents. En cap cas s'utilitza la poesia només per treballar temes de llengua.

El procediment consisteix a triar bons poemes i analitzar-ne la llengua, per després fer noves relacions amb el coneixement lingüístic i global previ. S'il·lustra aquesta idea amb poemes que mostrem de manera rellevant la seva relació amb alguns components gramaticals, que són la fonètica, la fonologia i la morfologia. No s'il·lustren la semàntica i la pragmàtica, perquè de fet han vehiculat tota la proposta. La semàntica perquè s'ha parlat del sentit dels poemes i la pragmàtica perquè s'ha considerat que els poemes eren, de fet, una situació comunicativa, on una veu poètica s'adreçava a algú.

Poesia i interculturalitat

En aquest apartat es proposa que la poesia és també un excel·lent vehicle per expressar la relació dels poetes i el món. En la lectura dels poemes es pot buscar la visió del món que té el poeta i contrastar-la amb visions d'altres poetes. D'aquesta manera, amb la relació de poemes de tradicions llunyanes, s'afavoreix la sensibilització cap a la interculturalitat. Aquesta idea s'il·lustra amb un exercici de comparació entre una tanka de Carles Riba i un haikú de Matsuo Bashoo.

Poesia i competències bàsiques

Com a final de l'itinerari i com a complement de la secció 4, es mostra com la poesia pot afavorir l'assoliment de les vuit competències bàsiques, de la manera següent:

- Competència comunicativa lingüística i audiovisual: la matèria primera de la poesia és la llengua. Aquesta llengua dóna moltes indicacions per entendre i matisar el sentit. A més, en la majoria d'activitats s'han desenvolupat les capacitats d'escoltar, parlar, llegir i escriure.
- Competències artística i cultural: tota la relació de la poesia amb la resta de l'art, tota l'apropiació personal de la poesia, tota la interpretació crítica són estratègies que potencien aquestes competències. La poesia com a experiència estètica i la transmissió de valors culturals són inherents al fet poètic.
- Tractament de la informació i competència digital: avui es parla de ciberpoesia, poesia electrònica, poesia virtual o poesia digital. Aquest tipus de poesia utilitza tot tipus de recursos tecnològics (so, imatge, text, moviment...). A més, les TIC ofereixen moltes possibilitats a les capacitats creatives per als nadius digitals.
- Competència matemàtica: l'anàlisi mètrica del poema és un excel·lent exercici de competència matemàtica. Més enllà de comptar les síl·labes, la recerca d'una estructura interna en el poema a partir de certes alternances és la recerca de la lògica de la llengua en el marc formal d'un poema. També la presència de determinats recursos estructurals (paral·lelisme, oposicions, semblances, contigüitats...) potencia la competència matemàtica.
- Competència d'aprendre a aprendre i competència d'autonomia i iniciativa personal: aquestes dues competències personals són també inherents a la lectura personal d'un poema. L'experiència personal es projecta en les coses que la veu poètica explica.
- Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic i competència social i ciutadana: aquestes dues competències es desenvolupen sobretot en tots aquells poemes es manifesten sobre determinades actituds, ja sigui per queixes, ja sigui per consells. El didacticisme de la poesia fa que s'hagi de prendre partit a favor o en contra del que manifesta la veu poètica.

Opinions d'alguns navegants

Tot i que fa poc temps que la pàgina es troba a la xarxa, s'ha tingut accés a l'opinió de diversos estudiants i professors de secundària i universitaris que hi han accedit.

Quant a aspectes positius, els navegants diuen que és una pàgina completa i ben estructurada. Destaquen que la lectura és amena i àgil, que la llengua és d'un estil molt directe i molt informativa. També es comenta que l'itinerari està ben dosificat, i que el resultat és una nova i bona manera d'abordar la poesia a les aules. També es valora positivament el contacte constant amb el navegant, que l'obliga a reflexionar sobre les qüestions que es plantegem. Finalment, es valora el fet que hi hagi documents de so amb poemes gravats. Quant a aspectes que poden millorar, es comenta que hi ha apartats més desenvolupats que altres, i també que seria adequat que la pàgina es convertís en un blog, de manera que tothom tingués accés a les respostes dels altres navegants.

Referències

- Ballart, P. (1998) *El contorn del poema*. Quaderns Crema: Barcelona.
- Elliott, T. S. (1920) *The sacred wood: essays on poetry and criticism*. Methune: London.
- Ferrater, G. (1988) *Vers i prosa*. (J. Cornudella i J. Ferraté, eds.). Tres i Quatre: València.
- Llach, S. (2008) "La literacitat crítica i la interpretació de poemes". Comunicació presentada al I Congrés Internacional d'Interacció Comunicativa i Ensenyament de Llengües, València, setembre de 2008.
- Richards, I. A. (1929) *Practical Criticism*. Kegan Paul, Trench, Trubner: London.